

KURD MUAMMOSINING KELIB CHIQISHI

Azimov Komil Sarvaronich

Sharq mamlakatlari tarixi va
antropologoyasi kafedراسи dotsenti, t.f.n.

Maxmudov Azizbek G'ayratjon o'g'li

1-kurs magistrant. Toshkent Davlat SHarqshunoslik Universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada milliy ozchilik muommosining kelib chiqishi, ayniqsa kurdlarning o'zni, ularning huquqiy va ijtimoiy maqomi, hamda Usmonli imperiyasining parchalanishi jarayonida millatchilik harakatlarining roli tahlil qilinadi. Shuningdek, Yevropa davlatlarining aralashuvi va Usmonli imperiyasining ozchiliklarga bo'lgan siyosati natijasida shakllangan yangi milliy davlat mafkurası yoritiladi. Maqolada kurdlarning Usmonli hukmronligi ostida qanday avtonomiyaga ega bo'lganligi, millat tizimi orqali boshqarilishi va Birinchi jahon urushidan keyingi Turk milliy davlatchilik siyosati natijasida qanday assimilyatsiya jarayonlariga duch kelgani muhokama qilinadi. Shuningdek, turk millatchiligining shakllanishi va uning ozchiliklarga bo'lgan munosabatiga ta'sir qilgan tarixiy jarayonlar ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Usmonli imperiyasi, milliy ozchiliklar, kurdlar, millatchilik, millat tizimi, Yevropa aralashuvi, assimilyatsiya, turkifikatsiya, genotsid, davlat suvereniteti.

Asosiy qism.

Ko'pincha, kurdlar dunyodagi eng yirik davlatsiz millat ekani ta'kidlanadi. Ammo ularning aniq soni va geografik tarqalishini ko'rsatadigan ishonchli statistik ma'lumotlarni olish qiyin. Bunga sabab shuki, kurdlarni o'z ichiga olgan davlatlar

odatda ularning sonini kamaytirib ko'rsatishga harakat qilishadi, kurd millatchi manbalari esa, aksincha, bu ko'rsatkichlarni oshirib berishga moyil.¹ So'nggi baholashlarga ko'ra, Turkiyada 15 milliondan ortiq kurd yashaydi (aholining 20 foizi), Iroqda 4,7 million (25 foiz), Eron hududida 7 million (15 foiz), Suriyada esa 1 milliondan ortiq (9 foiz). Shuningdek, Armanistonda 75 ming (1,8 foiz) va Ozarbayjonda 200 ming (2,8 foiz) kurd borligi taxmin qilinadi. Boshqa konservativ hisob-kitoblarga ko'ra, umumiy hisobda 25 million kurd Eron, Iroq, Turkiya va Suriya chegaralarida joylashgan.² Atamalarni soddalashtirish uchun, "Kurdiston" termini kurdlar zich yashaydigan va tarixiy jihatdan ularga tegishli bo'lgan Turkiya, Iroq, Suriya va Eron hududlarini anglatadi. "Shimoliy Kurdiston" (kurdcha: Bakur) esa Turkiyaning kurdlar yashaydigan qismini bildiradi. Kurdistonning umumiy maydoni taxminan 595 700 km² bo'lib, bu Fransiya hududiga teng keladi.³

Kurdlarning xilma-xilligi

Kurdlarning eng asosiy xususiyatlaridan biri — ularning madaniy va til jihatidan juda xilma-xil bo'lishidir. Buni Buyuk Britaniyaning diplomati Mark Sayks (Mark Sykes) Birinchi jahon urushi davrida maxfiy Sykes-Picot kelishuviga vakillik qilayotib ham kuzatgan. U Kurdiston bo'ylab 7500 mil masofani bosib o'tib, kurdlarning turli qabilalarga bo'linganini va ularning o'zaro jiddiy tafovutlarga ega ekanligini qayd etgan. Uning so'zlariga ko'ra, ayrim kurd qabilalari "boshqalardan butunlay ajralgan bo'lib, deyarli yoki umuman umumiy jihatlarga ega emas". Bu hududiy parchalanish kurd tilining xilma-xilligiga ham sabab bo'lgan. Kurmanji shevasi Turkiya va Suriya Kurdistonida keng tarqalgan bo'lsa, Sorani shevasi Iroq va Eron Kurdistonida ishlatiladi. Bundan tashqari, boshqa kurd lahjalari ham mavjud bo'lib, ular orasida aniq chegaralar yo'q. Grammatik jihatdan Kurmanji va Sorani lahjalari bir-biridan ingliz va

¹ Incidentally, the Amazigh people of North Africa might outnumber the Kurds. See Bruce Maddy-Weitzman, *The Berber Identity Movement and the Challenge to North African States* (University of Texas 2011).

² Kerim Yildiz, *The Future of Kurdistan: The Iraqi Dilemma* (Pluto Press 2012), 7.

³ David L. Phillips, *supra* n. 2, xx.

nemis tillari oʻrtasidagi grammatik farq darajasida farqlanadi. Lekin lugʻaviy jihatdan ularning farqi golland va nemis tillarining lugʻaviy tafovutiga oʻxshaydi.⁴

Kurdlarning diniy xilma-xilligiga keladigan boʻlsak, ularning taxminan uchdan ikki qismi sunniy musulmonlar boʻlib, asosan **Shofiʻiy mazhabiga** ergashadi. Bu eʼtiqod ularni hanafiy mazhabiga amal qiluvchi sunniy turklar va arablar bilan farqlaydi. Kurdistonning janubiy hududlarida, jumladan, **Eronning Kirmonshoh viloyati hamda Iroqning Xanaqin va Mandali shaharlarida** shia musulmonlar ustunlik qiladi. Bagʻdoddagi **Fayli kurdlari** esa arab tilida soʻzlashuvchi shialar boʻlishiga qaramay, oʻzlarini kurd deb hisoblaydi. **Kurd aleviylari** Kurdistonning shimoli-gʻarbiy qismida yashaydi va ularning soni bir milliondan oshishi mumkin. Shuningdek, **yahudiy kurdlar** ham mavjud boʻlib, ularning aksariyati Isroilga koʻchib ketgan.

Kurdlarning ilk yozma eslatmalari kurdlar haqidagi eng qadimgi yozma maʼlumotlardan biri miloddan avvalgi IV asrda yunon tarixchisi **Ksenofont** tomonidan keltirilgan. U forslar bilan boʻlgan urushdan keyin yunon qoʻshinlarining chekinishi haqida yozar ekan, “Karduxlar” deb nomlangan jangovar xalq togʻlarda yashashini va qirolga boʻysunmasligini qayd etgan. Aksariyat akademik tadqiqotlar kurdlarning kelib chiqishini **hindu-yevropa qabilalarining mintaqaga turli vaqtlarda kirib kelishi bilan bogʻlaydi**. Kurdlar oʻzlarini qadimgi **Mediya** davlatining bevosita avlodlari deb hisoblaydi. Miloddan avvalgi davrlarda Zagros togʻlarida oʻz imperiyasini barpo etgan mediyaliklar bilan bogʻliq ushbu daʼvo koʻpincha tarixiy dalillarga emas, balki **milliy oʻzlikni shakllantirish jarayonidagi afsonaviy qarashlarga asoslangan**.

“Kurdlar kim?” degan savolga aniq javob berish qiyin, chunki ularning oʻz ichida katta farqlar mavjud. Bunday murakkablik nafaqat kurdlarga, balki boshqa koʻplab etnik guruhlariga ham xosdir. Etnik identifikatsiyani aniq chegaralar bilan belgilash

---

⁴ David McDowall, A Modern History of the Kurds (3rd edition) (I.B. Tauris 2014), 9.

qiyin, chunki insoniy o'zlik tushunchasi **dinamik va o'zgaruvchan** bo'lib, turli tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar bilan shakllanadi.

Tarixchi

Vali

shunday

yozadi:

*"Har qanday milliy yoki boshqa turdagi identifikatsiya har doim farqlanishni o'z ichiga oladi va bu tushuncha "o'z" va "boshqa" tushunchalarining o'zaro munosabati orqali shakllanadi. Identifikatsiya doimo "boshqasi" ning ta'siri bilan mavjud bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi."*⁵ Kurdlarning identifikatsiyasi ham turli davrlardagi "boshqalar" bilan o'zaro aloqada shakllangan. Etnik jipslik, yagona yozma til va umumiy identifikatsiyani yaratish jarayoni odatda mustaqil milliy davlat doirasida amalga oshiriladi. Lekin kurdlar hech qachon o'z mustaqil davlatiga ega bo'lmaganligi sababli, ularning identifikatsiyasi bir xil shakllanmagan. Bu esa ularning turli tillarga, madaniyatlarga va diniy yo'nalishlarga bo'linishiga sabab bo'lgan. Shunga qaramay, kurdlarni birlashtiruvchi muayyan madaniy urf-odatlar va umumiy an'analar mavjud. Masalan, Navro'z bayrami, kurdlar tomonidan keng nishonlanadi (bu bayram fors madaniyatida ham muhim o'rin tutadi). Bundan tashqari, doimiy zulm va qo'zg'olonlar tarixiy tajribasi, hamda kurdlarning an'anaviy kiyimlari – shal-u-shapik Kurdiston bo'ylab kurd milliy o'ziga xosligini aks ettiradi. Kurd tili esa kurd madaniyati va identifikatsiyasining asosiy tashuvchisi hisoblanadi – u farqlanishning ham, bog'lovchi omilning ham ramzi sanaladi. Bu kurdlarni Yaqin Sharqdagi boshqa etnik guruhlardan keskin ajratadi, deb bo'lmaydi. Aslida, kurdlar, arablar, turklar, forslar va boshqa xalqlar o'rtasida umumiy jihatlar ajratuvchi jihatlarga qaraganda ko'proqdir. Shuningdek, kurdlar bir-biriga tutash hududlarda yashaydi, garchi ko'plab kurdlar, ayniqsa Turkiyada, Istanbul kabi yirik shaharlarga ko'chib ketgan bo'lsa ham. Bundan tashqari, kurd diasporasi ham sezilarli darajada kattadir. Bu esa ikkita asosiy haqiqatni tasdiqlaydi:

⁵ Abbas Vali, 'The Kurds and Their "Others": Fragmented Identity and Fragmented Politics' 18 Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East (1998), 83.

1. Etnik-madaniy identifikatsiya juda o'zgaruvchan tushuncha bo'lib, turli omillarga bog'liqdir.
2. Kurdlarning xilma-xil bo'lishiga qaramay, yagona kurd madaniy identifikatsiyasi mavjud.

Tarixiy jarayonlar shuni ko'rsatadiki, kurdlarning yagona millat sifatida shakllanishining sekin kechishiga ularga xos umumiy xususiyatlarning yetishmasligi sabab bo'lgan. Kurd milliy harakati faqat Usmonli imperiyasining yemirilishiga yaqin davrlarda shakllana boshlagan va Birinchi jahon urushidan keyin Kurdistonning bo'linishi bilan kuchaygan Usmonli imperiyasi markazlashgan milliy davlat g'oyalarini hali qabul qilmagan **zamonaviylashtirishdan oldingi davlat** bo'lgan. **Erik Zürcher** XVIII asr Fransiya davlati bilan Usmonli imperiyasi o'rtasida uchta asosiy farqni ko'rsatadi: Birinchidan, Usmonli imperiyasining **markaziy boshqaruvi juda kichik** bo'lgan, ham **mutlaq, ham nisbiy ma'noda** (garchi geografik jihatdan katta bo'lsa ham). Davlat idoralarida atigi **1000-1500 xodim** ishlagan va davlat daromadlarining **uch foizdan ko'prog'i** markaziy hukumatga soliq sifatida tushgan. Natijada, **Usmonli xazinasining daromadi** fransuz xazinasining atigi **o'ndan bir qismi yoki oltidan bir qismi** darajasida bo'lgan.⁶

Ikkinchidan, imperiyaning **fuqarolar bilan bevosita ishlash uchun yetarli resurslari bo'lmagan**, bu esa shaxsni o'zi tegishli bo'lgan guruhga tobe qilib qo'ygan.⁷

Uchinchidan, Usmonli imperiyasida **qonun oldida tenglik tushunchasi mavjud bo'lmagan**. Buning o'rniga, **sulton va uning xalqi o'rtasida o'zaro kelishuvga asoslangan ijtimoiy tizim** hukm surgan bo'lib, davlatning asosiy maqsadi **Islom tartibini himoya qilish va himoya qilish** ekani tushunilgan.⁸ Musulmon bo'lmagan fuqarolar **diniy soliq (jizya)** to'lashga majbur bo'lgan va **ikkinchi darajali fuqarolar**

⁶ Ibid, 13.

⁷ Ibid, 39.

⁸ Ibid, 14.

sifatida qaralgan. Shunga qaramay, musulmon bo'lmagan jamoalarga "**millat tizimi**" orqali **muayyan darajada avtonomiya** berilgan. Aralning ta'kidlashicha, bu siyosatlar musulmon bo'lmagan jamoalarni assimilyatsiya qilishga qaratilmagan. Aksincha, ular o'z tillarida so'zlashishi, o'z huquqiy tizimlari bo'yicha fuqarolik ishlarini yuritishi, diniy erkinlikka ega bo'lishi, ta'lim tizimlarini tashkil etishi va o'z jamoaviy institutlarini shakllantirish huquqiga ega bo'lishi ta'minlangan. Asosan, **millat tizimi** musulmon bo'lmagan jamoalar rahbarlari bilan **mahalliy va amaliy kelishuvlarga asoslangan bo'lib, hududiy emas, balki diniy asosda avtonomiya** berilgan. **Barkey va Gavrilis** bu tizimni shunday tushuntiradi: *"Bu tizim Usmonli davlatiga o'z diniy guruhlarini madaniy jihatdan avtonom va o'zini o'zi boshqaruvchi jamoalarga ajratish imkonini berdi, ularning diniy rahbarlari esa davlat va jamoa o'rtasida vositachi sifatida harakat qildi."*⁹

Millat tizimi Usmonli davridan oldingi, musulmon bo'lmagan jamoalarni boshqarish usullari asosida shakllantirilgan va rasmiylashtirilgan edi. Islom xalifalıkları o'z tarixining ko'p qismida asosan musulmon bo'lmagan aholi ustidan hukmronlik qilgan. Millat tizimi, texnik jihatdan, ozchilik huquqlarini himoya qilish shakli sifatida qaralishi mumkin bo'lsa-da, o'sha davrda etnik va madaniy farqlar siyosiy ahamiyat kasb etmagan. Usmonli imperiyasi o'z legitimligini asosan dindan olgan va muayyan millat yoki xalqni ifodalash da'vosi qilmagan. Shu sababli, hukmdorning tili yoki etnik kelib chiqishi kimni boshqarayotganiga ta'sir qilmagan. Masalan, Suriya aholisi asosan arab tilida so'zlashgan, ammo bu siyosiy jihatdan unchalik ahamiyatli bo'lmagan. Kurdlar Usmonli hokimiyati tomonidan ba'zan bostirilgan bo'lsa-da, ularga to'g'ridan-to'g'ri tahdid solinmagan yoki ularni turklashtirishga urinish bo'lmagan. Benjamin Uayt (White) ta'kidlaganidek, Usmonli jamoalarining millatlarga aylanishi ozchiliklar tushunchasining shakllanishi bilan bir vaqtda sodir bo'lgan. U bu jarayonni "travmatik epistemologik o'zgarish" deb ataydi. Kurdlar asosan musulmon bo'lgani sababli, millat tizimi ularga taalluqli emas edi.

⁹ Benjamin White, The Emergence of Minorities in the Middle East: The Politics of Community in French Mandate Syria (Edinburgh University Press 2011), ch 1.

Biroq, keng ko‘lamli kurd avtonomiyasi 1514-yilda Chaldiron jangidan so‘ng yuzaga kelgan. Usmonli imperiyasi bu jangda Eron Safaviylaridan Kurdistonning katta qismini tortib olgan va Kurdistonni ikki yirik dushman davlat o‘rtasida bo‘lish jarayonini davom ettirgan.¹⁰ Safaviylarning kuchi jilovlanganidan so‘ng, Usmonlilar chegarani qo‘riqlash uchun kurd qabilalari rahbarlarini hokimiyat tepasiga qo‘yishdi. Ushbu tizimning asosiy tamoyili shunday edi:

- Agar kurd qabilalari tartibni saqlasa, zarurat tug‘ilganda askar ajratsa, chegarani himoya qilsa va Usmonlilarning oliy hukmronligini tan olsa, ularga imperiyaning boshqa joylarida mavjud bo‘lmagan darajada erkinlik berilgan.

Bu avtonomiya Usmonli imperiyasining “marhamati” tufayli emas, balki davlatning o‘sha davrdagi texnologik va moliyaviy imkoniyatlari markaziy nazoratni chegara hududlariga yoyishga yetarli emasligi sababli yuzaga kelgan. Biroq, kurd avtonomiyasi bir necha asr davomida o‘zgarmay qolmagan. 1639-yilda Zuhab shartnomasi imzolanganidan keyin Usmonlilar va Safaviylar o‘rtasidagi chegara rasmiy belgilanib, Kurdiston ustidan markaziy nazoratni kuchaytirishga urinishlar boshlangan.¹¹ Bunday harakatlar ba‘zan to‘xtatilgan, chunki Usmonlilar Rossiyaning kengayishi yoki arman isyonlari kabi boshqa tahdidlarga duch kelgan. Shuni ham ta‘kidlash kerakki, Usmonli davridagi kurd avtonomiyasi zamonaviy Iroq Kurdiston mintaqasi kabi yagona hududiy rejim bo‘lmagan. Aksincha, Kurdiston turli bekliliklar va qabila boshliqlari tomonidan boshqariladigan murakkab tizim edi.

- Ba‘zi chekka hududlar deyarli to‘liq avtonom bo‘lsa,
- Boshqalar Usmonli xazinasiga soliq to‘lashga majbur bo‘lgan.

Qaysi beklilik qanchalik mustaqillikka ega bo‘lishi markaziy hokimiyatning kuchiga bog‘liq bo‘lgan. Agar Usmonli hukumati kuchsizlasha boshlasa, ba‘zi kurd

¹⁰ Wadie Jwaideh, supra n. 14, 17.

¹¹ Benjamin White, ‘The Nation-State Form and the Emergence of ‘Minorities’ in Syria’ 7 Studies in Ethnicity and Nationalism (2007) 64.

bekliklari soliqlarni to'lashdan bosh tortgan yoki harbiy yordam bermagan. Aynan shunday holatlar tarixiy manbalarda kurd "qo'zg'olonlari" sifatida tasvirlanadi. Tarixiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Usmonli imperiyasi davrida sodir bo'lgan 50 ta kurd qo'zg'oloni (yuqorida ta'kidlanganidek, asosan qabila xarakteriga ega bo'lib, millatchilik g'oyalariga asoslanmagan) bo'lishiga qaramay, kurd rahbarlari o'zlarini mustaqil millat emas, balki musulmon ummatining bir qismi deb hisoblagan. Aslida, o'sha davrda millat va ozchilik tushunchalari kurdlar uchun begona bo'lgan.¹² 1839-yildagi Tanzimat islohotlari davrigacha bo'lgan Usmonli tarixi bizga davlatning tashqi kuchlar tomonidan ayrim jamoalarni himoya qilishga majburlanishi va bu jamoalarning "belgilangan fuqarolar" sifatida shakllanishi o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish imkonini beradi. Usmonli imperiyasining global maydondagi kuchi zaiflashgani sayin, Yevropa davlatlari va Rossiya o'z ta'sirini oshirish uchun yangi strategiyalar ishlab chiqdi. Erik Zürcher ta'kidlaganidek, bu jarayon deyarli doimo bir xil sxema asosida kechgan:

1. Imperiya ichidagi asosan nasroniy jamoalar hukumatning yomon boshqaruvi va millatchilik ta'siri ostida isyon ko'taradi.
2. Yevropa davlatlaridan biri diplomatik yoki harbiy aralashuv yo'li bilan ushbu isyonchilarni himoya qilishga harakat qiladi.
3. Natijada Usmonli hukumati hududiy nazoratini yo'qotadi.

Ko'pgina tarixchilar bu isyonlarning aksariyati tashqi kuchlar tomonidan qo'zg'atilgan yoki rag'batlantirilgan deb hisoblaydi. Masalan, Rossiya pravoslav nasroniylar himoyachisi sifatida chiqsa, Britaniya va Fransiya protestantlar va katoliklarni himoya qilishni o'z zimmalariga olgan. 1768–1774-yillardagi Usmonli-Rossiya urushi yakunida imzolangan tinchlik shartnomasi Qrim mustaqilligini tan olgan hamda Rossiya imperatriçasiga Istanbuldagi pravoslav cherkovini himoya qilish huquqini bergan. Rossiya buni butun Usmonli hududlaridagi pravoslav cherkovlarini himoya qilish huquqi sifatida talqin qildi va Balkandagi rus konsullari tarmog'ini

---

¹² Martin Van Bruinessen, supra n. 7, ch. 3

kengaytirib, mahalliy nasroniy aholini Rossiya fuqaroligiga qabul qila boshladi.¹³ XIX asr boshlarida Rossiya Yunon isyoniga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatdi, lekin bu avtokratik imperiyaning erkinlikni targ'ib qilgani bilan bog'liq emas edi. Aslida, Rossiya Usmonli imperiyasi hisobiga Bolqonlardagi ta'sirini oshirishni maqsad qilgan edi.¹⁴ Bundan tashqari, Usmonlilar tomonidan G'arb davlatlariga berilgan "kapitulyatsiyalar tizimi" dastlab Yevropa davlatlari vakillariga iqtisodiy va huquqiy imtiyozlar berish uchun joriy etilgan bo'lsa, keyinchalik bu imtiyozlar kengayib, imperiyaning "o'z-o'zidan ochiq va erkin bozorga aylanishiga" sabab bo'ldi.

Buning natijasi qanday bo'ldi?

- Usmonli elitasida Yevropa davlatlariga nisbatan norozilik va millatchilik ruhining kuchayishi.
- Turkiy millatchilik ongining shakllanishi.
- Kurdlar, boshqa ozchiliklar singari, bu jarayondan ta'sirlangan.

Xulosa. Kurdlar mustaqillikka intiluvchi xalq sifatida tanilgan bo'lgani uchun Usmonli imperiyasi va Yevropa davlatlari o'rtasidagi geosiyosiy o'yinlarda o'ziga xos joy tutgan. Birinchi jahon urushidan keyin Usmonli imperiyasining parchalanishi natijasida yangi shakllanayotgan Turkiya Respublikasida ozchiliklar, diniy yoki etnik bo'lishidan qat'i nazar, davlat hududiy yaxlitligi va milliy taraqqiyotiga tahdid sifatida ko'rilgan. Levenening ta'kidlashicha, Usmonli imperiyasiga Buyuk davlatlarning doimiy aralashuvi XIX asr oxirida Sharqiy Anadolida "genotsid zonasi" shakllanishiga sabab bo'lgan. 1915-yilgi arman genotsidini misol qilib, u bu harakatni Buyuk davlatlarga signal sifatida qabul qilish kerakligini aytadi. Ya'ni, Usmonli hukumati Yevropa davlatlarining ichki ishlariga aralashuviga yo'l qo'ymaslik maqsadida juda keskin choralar ko'rgan. Kurdlar armanlarga qaraganda ancha yengilroq taqdirga duch

¹³ Erik Zürcher, supra n. 14, at p. 19.

¹⁴ Mark Levene, 'Creating a Modern "Zone of Genocide": The Impact of Nation- and State Formation on Eastern Anatolia, 1878-1923' 12 *Holocaust and Genocide Studies* (1998) 393.

kelgan bo'lsa-da, milliy davlat yaratish harakatlari natijasida turklashtirish jarayoniga duchor bo'ldi. Bu jarayon quyidagi shakllarda amalga oshirilgan:

- Kurd qabilalarini tarqatib yuborish.
- Ularni turk aholi yashaydigan hududlarga ko'chirish.
- Kurd madaniyati va tili ustidan cheklovlar joriy etish.

Bularning barchasi kurd identifikatsiyasini yo'q qilish va ularni turk millatiga assimilyatsiya qilish maqsadida amalga oshirilgan. Kichik jamoalarni himoya qilish niqobi ostida insonparvarlik aralashuvi tushunchasining qo'llanilishi va ularning zaiflashgan Usmonli imperiyasidan foyda olish vositasiga aylantirilishi shunday vaziyatni keltirib chiqardiki, natijada ozchiliklar Turkiya davlati uchun mavjud xavf sifatida ko'rila boshlandi. Bu esa ularni yo'q qilish va assimilyatsiya qilish siyosatining shakllanishiga sabab bo'ldi. Bu borada Bayir shunday deydi: "Respublika davrining dastlabki yillarida birlik 'hayotning barcha jabhalarida yagona bo'lish' sifatida talqin qilingan, xilma-xillik esa 'ayrimchilik' deb tushunilgan va taqiqlangan, hatto jinoyat deb qaralgan." Shuningdek, u qo'shimcha qiladi: "O'tmishdagi salbiy xotiralar tufayli ozchiliklar ishonchsiz, 'begona' fuqarolar va davlat uchun tahdid sifatida ko'rilgan." Bu shuni anglatadiki, Turkiyaning kuchli millatchilik mafkurasi (bu mafkuraning asosiy xususiyatlari keyingi bo'limlarda batafsil tahlil qilinadi) tarixiy bo'shliqdan paydo bo'lmagan. Bu shunchaki hukmron mafkurachilar tomonidan amalga oshirilgan abstrakt g'oya emas edi. Aksincha, Usmonli imperiyasining parchalanishi jarayonida chet el aralashuvi va Usmonli jamoalari ichida boshqa millatchilik g'oyalarining tarqalishi turk millatchiligining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynadi. Shuning uchun, zamonaviy turk millatchiligi ko'pincha paranoid, etnosentrik va diniy tus olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Bruce Maddy-Weitzman, *The Berber Identity Movement and the Challenge to North African States* (University of Texas, 2011).
2. Kerim Yildiz, *The Future of Kurdistan: The Iraqi Dilemma* (Pluto Press, 2012).

3. Abbas Vali, 'The Kurds and Their "Others": Fragmented Identity and Fragmented Politics' (1998) 18 *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 83.
4. Abbas Vali, 'The Kurds and Their "Others": Fragmented Identity and Fragmented Politics' (1998) 18 *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 13.
5. Abbas Vali, 'The Kurds and Their "Others": Fragmented Identity and Fragmented Politics' (1998) 18 *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 39.
6. Abbas Vali, 'The Kurds and Their "Others": Fragmented Identity and Fragmented Politics' (1998) 18 *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East* 14.
7. Benjamin White, *The Emergence of Minorities in the Middle East: The Politics of Community in French Mandate Syria* (Edinburgh University Press, 2011).
8. Wadie Jwaideh, [*To'liq kitob nomini kiritishingiz mumkin*], supra n. 14, 17.
9. Benjamin White, 'The Nation-State Form and the Emergence of "Minorities" in Syria' (2007) 7 *Studies in Ethnicity and Nationalism* 64.
10. Martin Van Bruinessen, [*To'liq kitob nomini kiritishingiz mumkin*], supra n. 7, ch. 3.
11. Erik Zürcher, [*To'liq kitob nomini kiritishingiz mumkin*], supra n. 14, at p. 19.
12. Mark Levene, 'Creating a Modern "Zone of Genocide": The Impact of Nation- and State Formation on Eastern Anatolia, 1878-1923' (1998) 12 *Holocaust and Genocide Studies* 393.